

S.S.QURBANOVA

doktorant

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ VIRTUAL DİSKURSDA “NƏZAKƏT” KONSEPTİNİN İFADƏ VASİTƏLƏRİ

Açar sözlər: yazışma, nitq, interaktiv, nəzakət, strategiya

Ключевые слова: корреспонденция, речь, интерактивный, вежливость, стратегия

Key words: correspondence, speech, interactive, politeness, strategy

Qeyd edək ki, bu gün informasiya kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı insanların müəyyən məsafədən ünsiyyət qurmalarını mümkün etmişdir. Belə ki, virtual komandalar müxtəlif mədəniyyətlərə və xalqlara məxsus iştirakçılarla zaman və məkan interaksiyası yaradırlar. Bu mənada linqvistik təcrübə və ünsiyyət vacib rola malikdir. Bu zaman bəzi faktlar diqqət mərkəzində saxlanılır. Birinci, iştirakçılar eyni məkanı paylaşmadıqlarından anlaşılan bütün münasibətlər linqvistik dəyişikliklərlə səciyyələnir. İkinci, iş yerindəki söhbətlər sosial bərabərliyin qurulmasında və dəstəklənməsində əsas alətlər hesab olunur. Eyni zamanda komanda üzvlərinin dil seçimi onların qəbul edilməsində mühüm rol oynayır. Üçüncü, əgər komanda üzvləri şəxsi olaraq görüşürsə, bu zaman virtual ünsiyyət komandaların yaranmasında, formalaşmasında, paylaşılan bilik və təcrübənin qəbul edilməsində əsas vasitə hesab olunur.

İşgüzar yazışmalar zamanı fikir, ideya ifadə edilərkən aydın, anlaşılıqlı, lakonik, inandırıcı və faktlara əsaslanmalıdır.

Nəzakət qaydaları təkcə üz-üzə baş verən ünsiyyətdə deyil, eyni zamanda virtual komandaların internet vasitəsilə baş verən diskursunda da qeydə alınır. Belə ki, şəxsi poçt ünvanlarında da nəzakət qaydalarını özündə ehtiva edən müəyyən yazılara rast gəlinir.

Komandaların mədəni bilikləri aşağıdakı interaktiv fəaliyyətlər əsasında həyata keçirilir:

1. online community,
2. conventions.

Bundan başqa, virtual komandaların təbii şəkildə meydana çıxan məlumatları virtual diskursda linqvistik təcrübənin əldə edilməsinə işıq sala bilər. Qeyri-dil fenomeni kimi, virtual komandalara aid olanlar fərdi və ya komanda bərabərliyi, norma, əməkdaşlıq, güc və s. dir.

Beləliklə, virtual diskurs təhlili dilə və mətn əsaslı kompüteriyönlü ünsiyyət texnologiyalarına dilin istifadəsində yanaşmanı nəzərdə tutur. Eyni zamanda dilə fokuslanmış, danışığ və yazılı tədqiqatlarda qaydalara adaptə edilmiş şəkildə istifadə edilir. Ənənəvi olaraq dil quruluşuna, interaktiv idarəçiliyə, onlayn diskursun sosial təcrübəsinə yönəldilir.

Onu da qeyd edək ki, virtual komandaların müxtəlif ünsiyyət modelləri mövcuddur.

Bunlar aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

1. Audio (telefon),
2. Audio-vizual (video-konfrans),
3. Mətn əsaslı model (mesajlaşma, e-mail və s.) .

Virtual komandalar interaksiyanın tapşırıqlarından, cavabların sürətindən, iştirakçılardan asılı olaraq müxtəlif kombinasiyalardan istifadə edirlər. Burada mesajlaşma mətn əsaslı, həqiqi kommunikativ model olduğundan iştirakçılar xəbərləri informasiya texnologiyaları vasitəsilə çatdırırlar, mübadilə prosesinə qoşulurlar. Bu mesajlaşma üz-üzə (face-to-face) interaksiyaya bənzəyir. Bu da sinxron, spontan, interaktiv və məhdud quruluşu ilə fərq-

lənir. Lakin bu modeli üz-üzə modeldən fərqləndirən əlamətlər də vardır. Birinci, kompüter-yönümlü mesajlaşmada üz-üzə interaksiyadan fərqli olaraq, məhdudiyətlər mövcuddur.

Belə ki, burada üz-üzə situasiyalardan fərqli olaraq, kontekstual əlamətlər azlıq təşkil edir. Bu zaman interaksiyanın idarə olunmasında birbaşa təsirin şahidi oluruq. Bununla yanaşı, vizual və audio fədbəklərə (feedback) ehtiyac qalmır.

Həmçinin, bu sistem üzərində qurulan interaksiya fraqmentli, xəbərlərin əksər hallarda ünvanına çatmadığı, uzun gözləntilərin olduğu bir məkandır. Bu çatışmazlıqlar sonda onunla nəticələnir ki, mesajlar göndərilmək məqsədilə yola salınır, cavabın necə olacağı o qədər də diqqət mərkəzində olmur. Bəzən relevantlıq əldə edilə bilmir.

Bundan başqa, kompüteriyönümlü mesajlaşmada insanlar səsləndirdiklərini çap edə bilir ki, bu da nitq prosesindən daha yavaş sürətə malikdir.

Kompüteriyönümlü nəzakət strategiyaları arasında prosodiya əsas yerlərdən birini tutur. Söhbətlər zamanı prosodiyanın bir neçə funksiyası həyata keçirilir:

1. topic shift,
2. speaker change or convey paralinguistic information.

Melodiya və intonasiyada səs ucalığı nəzakətlik və nəzakətsizliyin qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır və onun xüsusi əlamətləri kimi hesab edilir. Bu zaman orfoqrafiya əvəzinə prosodiyadan istifadə edirlər. İştirakçıların məqsədli şəkildə hərflər səhvlərinə yol verdiklərinin şahidi oluruq. Xüsusilə, “multiple” sait səslərdə buna rast gəlmək olur. Məsələn,

- *Diana: It is so good you came.*

- *Kennedy: Oh, thank you.*

- *Diana: You sent me messages*

- *Kennedy: nooooooooo!*

Burada axırıncı misrada çoxlu sait səslərdən istifadə olunmuşdur (nooooo). Bu strategiya hipotezal və güclü səs effekti yaradır. Bu danışanın əvvəlki təcrübəsindən irəli gəlir. Digər strategiya sözlərin böyük hərflərlə yazılması strategiyasıdır ki, bu yaradıcı linqvistik strategiya hesab olunur. Burada əsas məqsəd hər hansı sözün xüsusi linqvistik emfatikliklə deyilməsidir.

- *I come*

- *You're the LAST*

- *OK*

“Nəzakət” konseptinə məxsus interaktiv funksiyalarda “dear, honey, dude” kimi ifadələr işlədilir.

- *it is a bore. He said out loud*

- *what is, my dear?*

Göründüyü kimi, “dear” sözü xitab olaraq, sual cümləsinin sonunda işlənmiş və interaksiyanın yumşaldılması niyyətini özündə ehtiva etmişdir.

Interaction management (interaksiyanın idarə olunması)

İnteraksiyanın aparıcı qüvvəsi idarəçilikdir. Kimsə danışır və mövzunu digərinə ötürür və s. Çap edərkən vaxt qənaət etmək akronim və ixtisarlara yaranmasına, çoxalmasına gətirib çıxarmış və ya şərait yaratmışdır.

Clarification (aydınlıq)

Burada qənaət (economizing) əvəzinə aydınlığa (clarification) daha çox üstünlük verilir. Bu iştirakçılar tərəfindən qənaət əvəzinə müxtəlif diskurs strategiyaları ilə əvəz edilir. Məsələn, “how r u doing” ifadəsi. Burada iştirakçılar mənanı çatdırmaq üçün qısaldılmış sözlərdən istifadə edirlər.

Beləliklə, bir-birləri arasındakı anlaşılmazlığı aradan qaldırır, komanda içərisində kommunikativ normaları bölüşürlər.

Backchannels

Digər dil hadisəsi “backchannels” siqnallarıdır. Məsələn, *ah, oh, hm, mm* və s. Bu siqnallar digər strategiyalara da bənzəyir.

Məsələn,

- *You saved me.*

- *hmmm*

- *You gave me new life*

-*oh!*

Bu cür strategiyalarda işlədilən nida işarəsi əsas, vacib məzmun hissədən xəbər verir. Nəzakətlik implisit və eksplisit ola bilər. İmplisit nəzakətlikdə istənilən dil markerləri olmayan sözlər öz funksiyalarını tam yerinə yetirə bilər. Lakin burada danışanın məqsədlərinə cavab verməsi şərtidir. Eksplisit nəzakətlik isə verbal və qeyri-verbal davranış olaraq, normal hesab edilir.

Ümumiyyətlə, yazışmalarda həmcins üzvlər və paralel komponentlərin işlədilməsi də diqqət çəkir.

Akademik K.Abdullayev yazır: “Həmcins üzvlərin və paralel komponentlərin cümlə tərkibinə daxil edilməsi cümlənin məzmun səviyyəsinin kommunikativ dolum baxımından zəruri genişlənməyini nəzərdə tutur” [1].

Etiket davranışının nitq aktında illokutiv məqsədi danışanın münasibətini ifadə etməsi və ya dinləmə keyfiyyətidir. Məsələn, tərif, təşəkkür və s.

Etiket sözləmləri özündə başqalarının davranışlarına, habelə onların keçmişdə və ya gələcəkdə baş verəcək davranışlarına münasibət və bu münasibətlərin eksplisit ifadəsini özündə ehtiva edir.

B.Frazerə görə nəzakətlik və takt, hörmət, vətəndaşlıq və s. kimi buna dair diqqəti cəlb edən termin və konseptlər arasında da fərq yoxdur [3]. Vey -Lin Çanqa görə, əvvəllər də bütün tədqiqatçıların qeyd etdiyi kimi, müxtəlif mədəniyyətlərin əsasında dayanan məsələlər nəzakətliyin müxtəlif səviyyələrinin əmələ gəlməsinə səbəb ola bilər [2].

Sifianou Maria nəzakətliyi aşağıdakı kimi konseptuallaşdırır:

- insanların hissləri

- sosial norma və gözləntilərin üst-üstə düşməsi;

Bu normalara *please* və *sorry* sözlərinin müvafiq situasiyalarda istifadəsi, tələbdən daha çox özündə “gözəl davranış” nümayişini ehtiva edən hörmət də daxildir [5]. Burada sosial situasiyanı kommunikativlik baxımından nəzərdən keçirirlər.

Bu mənada D.Haymsın sosial situasiya modeli obyektin kommunikativ strukturu ilə müəyyənləşir [4].

D.Hayms bunu “Speaking” akronimi ilə qeyd edir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Situation, setting, scene –Situasiya (ünsiyyət şəraiti);

2. Participants-İştirakçılar (danışanlar, dinləyənlər, onların sosial rolları);

3. Ends (ünsiyyətin məqsədi, gözlənilən nəticə);

4. Act sequences (hərəkət ardıcılığı);

5. Key-Anlamaq üçün açar (ton, tələffüz manerası, nitq üslubu);

6. Instrumentalities (informasiyanı ötürmə üsulu);

7. Norms (ünsiyyət normaları);

8. Genre (janr).

D. H. Haymsa görə, indi kommunikativ səriştə daha vacib hesab olunur. O qeyd edir ki, ünsiyyətdə vacib olan təkə qrammatik cəhətdən cümlənin düzgünlüyü deyil, həm də sözlərin ifadəsində sosial bacarığa malik olmaqdır [4].

Beləliklə, aydın olur ki, nəzakət strategiyalarının həyata keçirilməsində dil faktlarından düzgün istifadə vacib rola malikdir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı: Maarif, 1999, 281 s.
2. Chang, Wei-Lin. Australian and Chinese perception of im(politeness) in an intercultural apology. Griffith Working Papers in Pragmatics and Intercultural Communication, 2008, 1, 2. p.60
3. Fraser, Bruse. "Perspectives and politeness". Journal of Pragmatics: 14, 1990, 234p.
4. Hymes D. H. Foundations in socio-linguistics: An ethnographic approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1974, X, 245p.
5. Sifianou, Maria. Politeness Phenomena in English and Greece. Oxford: Clarendon Press, 1992. p.80

С.С.Гурбанова

Средства выражения концепта «Вежливость» в виртуальном дискурсе в современном английском языке

Резюме

В статье рассматриваются возможности сети Интернет, которые актуальны на сегодняшний день. В дополнение к стратегиям вежливости лицом к лицу также доступны компьютерные стратегии вежливости. При этом была затронута важность этих стратегий в виртуальном дискурсе, выделены такие вопросы, как время, пространство, ситуация и контекст. Кроме того, в статье рассматриваются функции разных языковых единиц в речевом акте в разных ситуациях контекста. Даются ссылки на авторитетные источники по теме, и анализы проводились на основе конкретных фактов.

S.S.Gurbanova

Means of expressing the concept "Politeness" in virtual discourse in the modern English language

Summary

The article has been investigated the possibilities of the Internet, which is relevant today. In addition to face-to-face politeness strategies, computer-based politeness strategies are also available. At the same time, the importance of these strategies in virtual discourse was touched upon, such issues as time, space, situation and context were highlighted. In addition, the article discusses the functions of different language units in a speech act in different context situations. Authoritative sources on the topic were cited here, and analyzes were carried out on the basis of specific facts.

Rəyçi: f.e.d., prof. Ə.Ə.Abdullayev

Redaksiyaya daxil olub: 15.02.2022